

RAPPORT 2012:24

ÖVERBY VÄDERKVARN

Antikvarisk medverkan vid panelbyte på Överby väderkvarn,
Sollentuna socken, Sollentuna kommun, Uppland.

Hedvig Bellberg

Överby väderkvarn

Antikvarisk medverkan vid panelbyte på Överby väderkvarn,
Sollentuna socken, Sollentuna kommun, Uppland.

Rapport 2012:24

Hedvig Bellberg

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Foto: Hedvig Bellberg om inte annat anges
Omslagsbild: Överby väderkvarn. Foto: Hedvig Bellberg, LP_2012_00604
Redaktionell bearbetning: Johanna Eklöv
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Nacka 2012

Innehåll

Administrativa uppgifter	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	8
Utförda åtgärder	8
Avvikelse från arbetshandlingar	14
Iakttagelser under arbetet	14
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	14

Administrativa uppgifter

Objekt:	Överby väderkvarn
Socken:	Sollentuna
Kommun:	Sollentuna
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	Förfrågningsunderlag 2012-04-29, beställaren. Offert 2012-05-28, entreprenören. Entreprenadavtal 2012-06-04, beställaren och entreprenören.
Länsstyrelsens beslut:	434-965-2012
Byggherre/beställare:	Sollentuna hembygdsförening
Entreprenör:	Roland Henkel, Sollentuna Antikvarisk medverkan: Stockholms läns museum genom Hedvig Bellberg
Byggnadstid:	2012-08 – 2012-09
Antikvarisk slutbesiktning:	2012-10-02
Vid slutbesiktningen närvarade:	Förste antikvarie Karolina Matts, Länsstyrelsen i Stockholm, Enheten för kulturmiljö, Bebyggelseantikvarie Hedvig Bellberg, Stockholms läns museum, Enheten för kulturmiljö och dokumentation.
För beställaren:	Anders Boberg och Heine Henriksson för Sollentuna hembygdsförenings styrelse samt Sven Andersson, och Per-Inge Gyllenhammar för arbetsgruppen för Överby väderkvarn. För entreprenören: Byggmästare Roland Henkel med son. För arbetsgruppen/hembygdsföreningen, övriga: Georg Eriksson, Göran Gripberger och Sune Nyström.

Figur 1. Panelens skick innan restaureringen. Foto Hedvig Bellberg, LP2012_00605

Sammanfattning av utförda åtgärder

Överby väderkvarn har genomgått ett panelbyte med bidrag ur projektet *Hus med historia*. Den nya panelen tillverkades i furuvirke vilken infärgades i falu rödfärg i den ljusa nyansen. Även portar restaurerades och målades och rötskadade brädor byttes ut. Dropplåtar sattes upp ovanför portar och fönster. Fönsterfoder, karmar och bågar restaurerades och målades och rötskadade brädor byttes ut.

Figur 2.

Kvarnhusets utseende innan restaureringen.

Foto: Hedvig Bellberg,

LP_2012_00606

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Överby väderkvarn är sannolikt byggd i mitten på 1800-talet och är den enda kvarvarande väderkvarnen i Sollentuna kommun. Väderkvarnen är av typen holländare eller hättkvarn, där kvarnhuset är fast och hättan är vridbar så att vingarnas läge kan anpassas efter vindriktningen. Vingarna har en diameter på 16 meter och det krävs en vindstyrka på omkring 8 m/s för att det skall gå att mala säd.

Den siste mjölnaren, Abraham Karlsson, avslutade sin verksamhet i kvarnen 1909, efter vilket den inte längre varit i ordinarie drift. Kvarnen skänktes Sollentuna hembygdsförening 1943 av godsägare Karl Nordgren på Överby. 1945 gjorde hembygdsföreningen en restaurering av bl.a. panelen.

I mitten av 1960-talet företogs i samverkan med Sollentuna kommun nästa restaurering då ny panel sattes på kvarnhuset. Ändringar av exteriören utfördes också i samband med restaureringen. Den tidigare panelen var delad genom en dropplist på två tredjedelars höjd uppefter kvarnhusets vägg, medan den nya panelen utfördes i hellängder. Portarna på andra våningen, ovanför entréportarna, togs bort och fönstrens placering utfördes annorlunda.

På 1990-talet beslutades att återställa kvarnen och ge den sitt tidigare utseende, med en delad panel, tillbaka. I föreningens regi genomfördes en totalrestaurering av kvarnen, där både innanmäte och utsida med vingar restaurerades. Kvarnen stod klar 1994 och återinvigdes i maj 1995. Föreningen har sedan dess anordnat särskilda kvarndagar två gånger per år då säd mals på traditionellt vis.

Utförda åtgärder

Till att börja med avlägsnades den gamla tryckimpregnerade panelen från kvarnens hus. Regelverkskonstruktionen sågs över för rötskador, och rötskadat timmer höggs ur. Där kryssbalkarna var rötskadade – på utsida stock där timret mötte panelen – höggs rent, varpå ytorna tjärströks.

I det nordöstra hörnet i nedervåningen hade en del av resningen i den bärande timmerkonstruktionen blivit rötskadad varpå hela timmerstockpartier togs ur och ersattes med nya som fixerades i konstruktionen.

Den nya panelen utfördes i furuvirke med tät kärna. Inget tryckimpregnerat virke tilläts i den nya panelen. Locken utfördes som kantskurna lock med fasadkant som efterbehandlades med grovt sandpapper för att få rödfärgen att fästa på sidorna.

Figur 3.
Nya timmerstockspartier tillfördes den bärande konstruktionen i nedervåningen.
Foto: Hedvig Bellberg, LP_2012_00607

Panelen fästes i kryssbalkarna invändigt och inga nya tvärbalkar tillfördes konstruktionen i den nedre delen av panelen, i våning 1 och 2. I den övre delen av panelen, i våning 3, sattes spikreglar utanför kryssen för att få den övre delen av panelen att kraga utanför den nedre delen av panelen. I skarven bildades glipor mellan lock och regel som kan komma att behöva tätas med någon form av kloss, om det skulle visa sig att vatten och snö letar sig in där.

Panelen spikades med 4-tums spik mot regelverket, varefter den skruvades i locken. Det sattes tätmassa i kant med fogarna vid kvarnens hörn, till övervägande del rödfärgad, dock förekom även grå. Liksom innan utfördes panelen med en skarv på omkring två tredjedelars höjd. Den tidigare skarven var utformad som en dropplåt som varvade kvarnhuset. Denna lösning medförde vattenskador i konstruktionen. Den nya panelen utfördes därför med en skarv där den övre panelen kragar utanför den undre. Utseendemässigt skedde en smärre förändring i lutningen på den övre delen av panelen, men underhållsmässigt bör förändringen på sikt leda till en förbättring. Nedtill snedsågades den övre delen av panelen i 20 graders vinkel med tippen riktad utåt för en bra vattenavrinning.

Den övre delen av panelen har en längd på 268 cm medan den nedre delen har en längd på 521 cm för att utnyttja fullängder av virket, samt för att bibehålla kvarnens ursprungliga utseende. Vid den skarv som bildades mellan panelavsnitten, samt nedtill på kvarnhuset, ströks träet med linolja efter målningen. Nedtill på kvarnhuset skars panelen ur på ett par ställen för att stenarna som ligger i grunden skulle få plats och

Figur 4.
Spikregel synlig högt upp i bild.
Nedtill syns de glipor som bildas
mellan lock och regel i skarven.
Foto: Hedvig Bellberg,
LP_2012_00608

Figur 5.
Den nya panelen mot
kvarnhusets insida.
Foto Hedvig Bellberg.
LP_2012_00609

Figur 6.
Panelen är utskuren
i nederkant för
grundstenarna.
Foto Hedvig Bellberg.
LP_2012_006010

Figur 7.
Den nya panelen utförd upptill
på kvarnhuset. Den nedre delen
av panelen under utförande av
Roland Henkel.
Foto: Göran Gripberger.

Figur 8.
På bilden är allt utom bågarna i fönstret
samt det undre blecket renoverat.
Foto: Hedvig Bellberg,
LP_2012_00611

inte behöva flyttas.

Fönstren har en lodrät vinkel mot fasaden. De försågs med nya foder och dropplåtar ovanpå, samt med plåtbleck i smygarna. Nya dropplåtar monterades även ovanför portarna. Entréporten renoverades med nya brädor, av de som blev över när panelen var klar och samtliga portar målades därefter svarta.

Avvikelser från arbetshandlingar

Inga avvikelser från arbetshandlingarna har noterats.

lakttagelser under arbetet

De nya dropplåtarna upplevdes inte samspela med kvarnens helhetsutseende. Vid nästkommande restaurering förordas att trälistor sätts ovanför fönstren och portarna, alternativt trälistor med en plåttäckning, vilket skulle bidra till en högre autenticitet.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

En förbättring för det framtida underhållsarbetet på kvarnen är att den övre delen av panelen lappar över den undre delen av panelen i sitt snitt, till skillnad från tidigare då en plåtfals fungerade som avdelarlist och satt som en droppnäs mellan de båda panelavsnitten. Det nya utseendet är också tilltalande.

Arbetet utfördes i samråd med medverkande antikvarie och arbetshandlingar samt tillstånd följdes. Arbetet blev hantverksskickligt väl utfört.